

تحوالات سیاسی خلیج فارس پس از انقلاب اسلامی ایران

مؤلف:

مهدی خورشیدی

(کارشناس ارشد مطالعات خلیج فارس)

عنوان و نام پدیدآور	:	تحولات سیاسی خلیج فارس پس از انقلاب اسلامی ایران/ مولف مهدی خورشیدی.
مشخصات نشر	:	تهران: برتراندیشان، ۱۳۹۶.
شابک	:	۴۲-۵-۸۸۳۸-۶۰۰-۹۷۸ قیمت: ۱۸۰۰۰۰ ریال
مشخصات ظاهری	:	۱۹۶ ص.: جدول.
یادداشت	:	کتابنامه: ص. ۱۷۱.
موضوع	:	خلیج فارس، منطقه -- سیاست و حکومت -- قرن ۱۴
موضوع	:	Persian Gulf Region -- Politics and government-- 20th century
موضوع	:	نفت -- صنعت و تجارت -- جنبه‌های سیاسی -- تاریخ -- قرن ۱۴
موضوع	:	Petroleum industry and trade -- Political aspects -- History -- 20th century
موضوع	:	ایران -- تاریخ -- انقلاب اسلامی، ۱۳۵۷
موضوع	:	Iran -- History -- Islamic Revolution, 197۹
موضوع	:	ایران -- سیاست -- حکومت -- ۱۳۵۷ -
موضوع	:	- Iran -- Political and government -- 1978
موضوع	:	خلیج فارس، منطقه -- مسائل استراتژیکی
موضوع	:	Persian Gulf Region -- Strategic aspects
رده بندی دیویی	:	۹۵۵/۷۳۵
رده بندی کنگره	:	۱۳۹۶۳ DSR/۲۱۳۴ خ/۸۷ ت
سرشناسه	:	خورشیدی، مهدی، ۱۳۵۵ -
وضعیت فهرست	:	فیا
نویسی	:	۵۰۹۳۳۹۰
شماره کتابشناسی ملی	:	

نام اثر: تحولات سیاسی خلیج فارس پس از انقلاب اسلامی ایران

مؤلف: مهدی خورشیدی

ناشر: انتشارات برتراندیشان

شابک: ۴۲-۵-۸۸۳۸-۶۰۰-۹۷۸

نوبت چاپ: اول-۱۳۹۷

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

ویراستاری: مهسا قربانی

صفحه‌آرایی: الهام مرادی

طراح جلد: شیدا قناتی

قیمت: ۱۸۰۰۰۰ ریال

سازمان اسناد و کتابخانه ملی

مرکز بخش:

تهران-میدان انقلاب-کارگر جنوبی-شهدای ژاندارمری پلاک ۱۱۷ واحد

۲ تلفن: ۰۹۳۶۲۰۵۹۶۰-۰۶۶۴۱۹۵۱۹۰

فهرست مطالب

۷	 مقدمه
---	-------------

فصل اول: کلیات

۱۲	 ۱-۱. مفهوم نفت و شکل‌گیری اولیه انقلاب
۱۹	 ۲-۱. رد تاریخی نفت
۲۶	 ۱-۲. قراردادهای نفتی در ایران قبل از انقلاب
۲۶	 ۱-۱-۱. قرارداد رویترز
۲۹	 ۱-۲-۱. امتیاز اسی
۳۲	 ۱-۲-۳. امتیاز نفت ایران به خوشتاریا، روسیه
۳۳	 ۱-۲-۴. شرکت نفت سنکلو
۳۳	 ۱-۲-۵. امتیاز نفت کویر خیران
۳۴	 ۳-۱. اهمیت نفت در سیاست و اقتصاد ایران
۳۹	 ۴-۱. نقش نفت در جنگ تحمیلی
۴۸	 ۵-۱. نفت بعد و قبل انقلاب
۴۸	 ۱-۵-۱. نفت قبل از انقلاب
۵۶	 ۲-۵-۱. نفت و انقلاب اسلامی

فصل دوم: شوکهای نفتی در بستر تحولات تاریخی

۷۷	 ۱-۲. شوک نفتی اول (۱۹۷۳)
۸۲	 ۲-۲. عصر بین شوک اول و شوک دوم نفتی
۸۵	 ۳-۲. شوک نفتی دوم (۱۹۷۹)
	 ۴-۲. حجم صادرات، بهای نفت و ارزش صادرات نفت کشورهای حوزه خلیج فارس قبل و بعد از انقلاب اسلامی
۸۸	 ۱-۴-۲. بازار و صنعت نفت بعد از شوک دوم نفتی
۹۰	 ۲-۴-۲. شوک نفتی سوم (۱۹۸۶)

- ۳-۴-۲- بازار نفت بعد از شوک سوم نفتی (دهه ۱۹۹۰) ۹۳
- ۴-۴-۲- وضعیت بازار نفت بین سالهای (۲۰۰۸-۲۰۰۰) ۹۵

فصل سوم: تأثیر متقابل تحولات سیاسی منطقه‌ای بر شوکهای نفتی

- ۱-۳- شوک نفتی ۱۰۱
- ۱-۱-۳- شوک نفتی ۱۹۷۳ و تقارن آن با جنگ یوم کیپور و تحریم نفتی اعراب ۱۰۴
- ۲-۱-۳- شوک نفتی ۱۹۷۹ و تقارن آن با انقلاب ایران ۱۰۸
- ۳-۱-۳- شوک نفتی ۱۹۸۶، فتح فاو و تغییر در موازنه جنگ ایران و عراق ۱۱۱
- ۲-۱-۳- شوک نفتی ۱۹۸۶، فتح فاو و تغییر در موازنه جنگ ایران و عراق ۱۱۲
- ۵-۱-۳- افزایش قیمت نفت دهه ۱۹۹۰ و تقارن آن با جنگ عراق و کویت ۱۱۷
- ۶-۱-۳- شوک نفتی ۲۰۰۸ و تقارن آن با اشغال نظامی عراق ۱۲۰

فصل چهارم: امنیت منطقه‌ای و سیاسی ایران در خلیج فارس

- ۱-۴- ساختار نظامی- سیاسی ۱۲۹
- ۲-۴- امنیت سیاسی ۱۳۱
- ۱-۲-۴- نظام های امنیت منطقه‌ای ۱۳۶

فصل پنجم: اهمیت خلیج فارس

- ۱-۵- خلیج فارس قبل و بعد از انقلاب ۱۵۷
- ۲-۵- نتیجه‌گیری ۱۸۰
- منابع و مآخذ ۱۸۵
- کتاب ۱۸۵

انقلاب اسلامی ایران یکی از مهم‌ترین وقایع و رخدادهای سیاسی جهان در نیمه دوم قرن بیستم به شمار می‌آید. این انقلاب در کشوری به وجود آمد که قبل از آن (دولت پهلوی) محلی سیاست‌های آمریکا در منطقه خلیج فارس بود. پیروزی انقلاب اسلامی ایران باعث شد تا شیعیانی که در کشورهای حوزه خلیج فارس زندگی می‌کنند و از بسیاری حقوق اجتماعی خود محروم هستند به پیروی از انقلاب اسلامی ایران بر علیه حکومت‌های وقت خود به پا خیزند. احترامات حقوق اولیه انسانی و برابری نسبی خود با حکومت‌گران سنی شوند. یکی از موضوعات مهم در خلیج فارس، مسئله نفت و تأثیر آن بر تحولات سیاسی کشورهای منطقه است. تاریخ نفت ایران حاکی از آن است که ایرانیان در موقعیتی انفعالی و بدون داشتن ظرفیت لازم برای بهره‌گیری مناسب از منابع خدادادی کشور پا به عرصه این صنعت گذاشتند و همین مسئله با همراه طمع‌ورزی بیگانگان، مانع از آن شد که از امکانات این بخش به شیوه‌ای بهینه در جهت ارتقاء منابع ملی کشور بهره‌گیری شود. اما با وجود این مشکلات، سیاست نفتی که در خصوصاً در نیمه قرن اخیر یعنی از آغاز دهه ۱۹۵۰ تغییر تحولات سیاسی بزرگی را در طول چند دهه تا به امروز تجربه کرد. در این کتاب به بررسی تحولات سیاسی خلیج فارس بعد از انقلاب خواهیم پرداخت. همچنین تحولات سیاسی شش کشور حوزه خلیج فارس و ساختار سیاسی کشورهای حوزه خلیج فارس مورد مطالعه قرار خواهیم داد.

به اعتقاد بسیاری از صاحب‌نظران سیاسی، انقلاب اسلامی، نظام سیاسی جدیدی را وارد معادلات نظام بین‌المللی کرد که عناصر تشکیل‌دهنده آن ملهم از عدالت‌خواهی، دموکراسی مبتنی بر ارزش‌های دینی و فرهنگی ملت‌ها و احترام به کرامت انسانی و بشریت است. این مؤلفه‌ها در واقع مطالبات ملت‌هایی است که سال‌ها به دنبال رهایی از ظلم و زورگویی، قدرت‌های جهانی و به دنبال حقوق پایمال‌شده خود و رهایی از سلطه قدرت‌های زورگو بوده‌اند.

به همین دلیل، انقلاب اسلامی ایران ریشه درخواست‌ها و آرمان‌های دینی، سیاسی و فرهنگی بسیاری از ملل جهان دارد. انقلاب اسلامی دگرگونی بزرگی در عرصه مفاهیم سیاسی و مباحث نظری ایجاد کرد و باعث شد ظرفیت‌های جدیدی در نظام بین‌الملل با الهام از آموزه‌های دینی ایجاد شود.

سیاست نفتی خلیج فارس پس از انقلاب از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. در یک‌زمان دولت ایران خود را مدافع اقتصادی سیاسی کشورهای صنعتی غرب می‌دانست که این روند تا آنجا ادامه می‌یابد که گروهی از میهن‌پرستان به رهبری دکتر مصدق خواستار ملی شدن صنعت شدند. اگرچه عواملی باعث تحقق نیافتن این اهداف شد اما این حرکت نقطه‌ای آغاز برای تحول و تأثیرگذاری نه تنها در سیاست نفتی ایران بلکه در سیاست نفتی کشورهای دیگر صاحب نفت شد.

منطقه خلیج فارس یکی از مناطق خاصی است که از هشت کشور با فرهنگ‌ها و پیشینه و قدمت و مذاهب مختلفی تشکی شده است هرچند هر هشت کشور مسلمان می‌باشند اما از نظر تاریخی و سیاسی و فرهنگی ویژگی‌های خاص خود را دارند این

اختلافات و تفاوت‌ها هم از نظر مذهبی و هم اقتصادی و سیاسی و اجتماعی و هم تاریخی و شاکله دولت‌ها و نوع اقوام و چگونگی تشکیل این دولت‌ها قابل بررسی می‌باشد.

ساختار نظام‌های سیاسی از جمله متغیرهایی است که برخی از اندیشمندان علوم سیاسی و روابط بین‌الملل، ارتباط متقابل آن را با دیگر پدیده‌ها از جمله صلح، جنگ، همکاری و منازعه مورد مطالعه قرار داده‌اند. گسترده‌ترین و بحث‌انگیزترین این مطالعات در زمینه صلح دموکراتیک انجام گرفته است. در این زمینه، نتیجه اغلب مطالعات بر این مسئله تأکید کرده است که دموکراسی‌ها با یکدیگر جنگ نخواهند کرد. برای مثال، اسپنرورت در کتاب جنگ هرگز، چرا دموکراسی‌ها با یکدیگر جنگ نخواهند کرد، به طرفداری از این نظر می‌پردازد. او می‌گوید نه تنها دموکراسی‌های ناب (هم‌چنان‌که اولیگارش‌ها نیز) تقریباً همیشه از جنگ با یکدیگر اجتناب می‌کنند، بلکه هرگز با هم نخواهند جنگید. از نظر او، همگونی منبع مهر صلح است. دولت‌هایی که دارای رژیم‌های سیاسی مشابهی هستند، تمایل ندارند با هم نوع خود بجنگند؛ چرا که آنها هیچ چیزی برای جنگیدن ندارند. در دیدگاه وی، صلح ایمن‌تر از جنگ نیز به‌اندازه صلح دموکراتیک متداول است.

بعد از پایان دوران صلح بریتانیایی و شروع عصر صلح آمریکایی، ایالات متحده نقش اساسی و مهمی در ساختار امنیتی خلیج فارس و اداره ترتیبات منطقه عهده‌گرفت و همچنان تلاش کرده پس از جنگ اول و دوم خلیج فارس، نفوذ و حضورش را تقویت کند؛ به ویژه اینکه در جریان اشغال کویت توسط عراق، کویت به عنوان یک عضو شورای همکاری خلیج فارس به وسیله سایر اعضای این سازمان امنیت منطقه‌ای حمایت نشده و

آزادسازی کویت به وسیله ائتلاف نیروهای چندملیتی تحت رهبری ایالات متحده فراهم گردید.

پس از حادثه ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ م. ایالات متحده با اتخاذ راهبرد یکجانبه گرایی، حضور خود را در منطقه افزایش داد و کوشش کرد به همراه متحد سنتی خود، بریتانیا، به کشور عراق در سال ۲۰۰۳ میلادی تهاجم کند و زمینه حضور هژمونیک خود را فراهم نماید؛ بنابراین، تحولات راهبردی تحت سیاست یکجانبه‌گرایانه جدید امنیتی آمریکا در جهت هژمونی این کشور در منطقه پدید می‌آید.

منطقه خلیج فارس، آستان دگرگونی‌ها بی‌تردید گونه‌هایی از تنش و منازعه را به همراه خواهد داشت. ساختارهای بین‌کشورها نباید برای مدیریت پیامدهای دگرگونی‌ها به تنش‌زدایی و منازعه طلبی عمده داخلی یا خارجی روی آورند، بلکه باید فناوری اطلاعات و ارتباطات در کشورهای عربی خلیج فارس راه را برای دگرگونی‌های معنادار اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی بگشاید و بی‌تردید، پیامدها و دلالت‌هایی هم برای ساختارهای اجتماعی و اقتصادی و ... به شکل محدود بر فضای سیاسی این کشورها به همراه داشته باشد.